

leven gekomen, ondanks de aardig gevonden titel. Voor Heerjansdam geeft J.A. Visser in een hoofdstuk 'Geloof en leven' wel een goede aanzet daartoe door uit de kerkeraadsnotulen van de eerste decennia na de afscheiding een aantal merkwaardige uitspraken te noteren, die uiting geven aan een sterk bevindelijk geloofsleven. Uiteraard krijgen ook in deze publikaties allerlei gevallen van tuchttoefening de nodige aandacht. Als 'Het officieuze circuit: verhalen over vroeger en nu' heeft men in Heerhugowaard een bloemlezing bij elkaar gebracht van alles wat men in gesprekken met gemeenteleden opving over predikanten, ouderlingen, vrouwenvereniging, enz., maar deze verzameling blijft in het anecdotische steken.

In het algemeen zijn herdenkingsuitgaven als het hier besproken achttal in de eerste plaats bedoeld om de huidige generatie enige bekendheid te verschaffen over het directe verleden van hun eigen kerk. 'Geen opsomming van grote gebeurtenissen, maar wat impressies van een kerk op menselijk formaat', aldus T. Moll in het IJsselsteinse gedenkboek. 'Een beperkt beeld krijgen we. Want wat op papier gezet werd of in verslagen vermeld stond is maar een fractie van wat er werkelijk gebeurd is. We lezen over wat er gezongen mocht worden, maar we kunnen niet meer horen hoe ze zongen en wat ze daarbij beleefden. Het volle leven - en dus ook hun geloof - kan niet vastgelegd worden.' In die zin lijken mij deze publikaties, hoe verschillend ze ook zijn, zeker geslaagd, en niet in het minst omdat uit de eigen gemeente telkens mensen bereid werden gevonden archiefwerk te verrichten, de pen te hanteren of zelfs het uitgeven ter hand te nemen.

Wie evenwel de resultaten van die geweldige arbeid, die onze amateur-kerkhistorici ter gelegenheid van de herdenking van 1834 en 1886 (en volgende jaren) hebben gepresteerd op lokaal niveau, probeert in te passen in de kerkgeschiedenis van het negentiende-eeuwse protestantisme in Nederland als geheel, komt - wanneer hij meer wil dan een vermeerdering van feitenkennis - telkens voor de vraag te staan, hoe lokale ontwikkelingen en voorvallen zijn te waarderen op hun gewicht, hun motieven, hun consequenties. De algemene geschiedenis moet worden gevoed door de plaatselijke; het omgekeerde is evenzeer waar. Maar wie dat plaatselijke genre beoefent, lijkt zich daarvan minder bewust dan wenselijk geacht moet worden. Moesten echter professionele historici, die zich doorgaans weinig aan het lokale niveau gelegen laten liggen, hun amateur collega's niet beginnen serieus te nemen alvorens hun verwijten te maken? Onderlinge samenwerking zal voor *beide* zijden vruchtbaar zijn. Ik wil dit bespreken aan de hand van een thema, dat - hoe gewoon het ook mag lijken - de kern van het protestantse kerkelijke leven uitmaakt en desondanks telkens weer buiten behandeling blijft.

Na het doornemen van de tientallen herdenkingsuitgaven die ons weer bij de ontstaansgeschiedenis van de gereformeerde e.a. uit Afscheiding en